

- ג. לתנא דברייתא, טעימת יין – כל שהוא. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: מלא לוגמא. וכן אמר רב הונא אמר רב. וכן תני רב גידל מנרש: המקדש וטעם מלא לוגמא – יצא, ואם לאו – לא יצא.
- א. גם אם לא טעם המברך בעצמו אלא אחר – יצא. וכתב הרא"ש שצריך שאדם אחד ישתה מלא לוגמא. ויש אומרים שמועיל בדיעבד צירוף שתיית כמה אנשים. והסכימו הרבה אחרונים לדעה זו, ובלבד שלא ישהה על ידי שתיית כולם יותר מכדי אכילת פרס (עפ"י משנ"ב רעא ס"ק עג. ויש שצדדו בענין שיעור משך השתיה בשתיית כמה אנשים – ע' אפיקי ים ח"ב ב; שפת אמת זכחים לא: קובץ מוריה אדר תשנ"ו (רמא-רמב) עמ' קיח).
- ויש אומרים שבדיעבד אם לא שתה מלא לוגמא – יצא, אלא שלא יצא ידי מצוה כתיקנה (ע' בית יוסף רעא, יא טו [ושם נקט שאפילו לא טעם כלל יצא]; א"ר שם; ערוך השלחן שם ל). ואולם המשנה-ברורה (בסעיפים יא יג טו) נקט כדעת האחרונים שהוא לעיכובא גם בדיעבד.
- ב. מצוה מן המובחר שיטעמו כולם מכוס של קידוש (שו"ע רעא, יד). ואם יש להם כוסות עם יין, והוא אינו פגום – יכולים לטעום מהכוסות שלפניהם. ואם הוא פגום – ישפוך המברך מכוסו לכוסם כדי לתקן הפגימה (שו"ע רעא, יז). וצריך שישפוך להם לפני שהוא טועם בעצמו מכוסו. ואולם כששותים מכוס המברך, הגם שהוא שותה מתחילה אין זה נחשב 'כוס פגום' (עפ"י משנ"ב ושער הציון שם; משנ"ב קכב ס"ק כד).
- ג. שיעור 'מלא לוגמא' הוא כדי שמסלקו לצד אחד בפיו וייראה כמלא לוגמיו, והוא פחות מרביעית (עפ"י יומא פ). ונראה שהוא רוב רביעית. ודוקא באדם בינוני, אבל לעוג מלך הבשן צריך יותר (תוס' ורא"ש). ומכל מקום ברביעית ודאי די (ר"ן; מאירי).
- ומדברי הר"ן (כאן ובפ"ה דיומא) משמע שאין ברור שיעור מלא לוגמיו, כמה הוא פחות מרביעית [ואף להתוס' שכתבו שהוא רוב רביעית, נראה שלא דיברו אלא בבינוני אבל אדם קטן די במלא לוגמא דידיה, הגם שהוא פחות מרוב רביעית].
- ומהר"ם חלאוה כתב ששיעור מלא לוגמיו אינו משתנה מאדם לאדם אלא שיעורו רוב רביעית לעולם.
- יש אומרים ששיעור 'מלא לוגמא' הוא כנפח שתי ביצים שלנו (ע' באור הלכה רעא ד"ה של רביעית; חזון איש או"ח לט, טז).
- ג. רב צמח ורב עמרם גאונים (מובאים ברא"ש, יח) נקטו שצריך לטעום רביעית, ומפרשים 'מלא לוגמיו' כפשוטם של דברים, משני הצדדים [דלא כהתוס' שהכוונה למילוי פיו בצד אחד בלבד, עד שנראה כמלא לוגמיו], וסוברים שזהו שיעור מקביל לרביעית באדם בינוני. וכן הרמב"ם סתם וכתב 'מלא לוגמיו' משמע ממש (עפ"י חדושי הנצי"ב. וכתב ששיטת הגאונים ברורה).

דפים קז – קח

קצו. מהו טעם האיסור לאכול ערב פסח סמוך למנחה, ואיזו אכילה מותרת?

פשטו בגמרא שטעם איסור אכילה בערב פסח סמוך למנחה הוא משום המצה, שלא יאכלנה אכילה גסה [ואין יוצא בכך ידי חובתו – אם נפשו קצה מלאכול, שאין זו 'אכילה' (עפ"י רשב"ם ותוס'; ר"ן צט). וגם כדי שיאכל המצב לתאבון משום הידור מצוה (עפ"י רש"י ורשב"ם צט: רמב"ם ו, יב)]. וזמן האיסור הוא סמוך למנחה קטנה, כלומר משעה תשיעית ביום. אבל אין הטעם משום חשש מניעת הקרבת הפסח, שאם כן היה איסור סמוך למנחה גדולה ואילו מהברייתא יש להוכיח שאין איסור אלא סמוך למנחה קטנה.

כן נקטו הפוסקים להלכה. ואולם הר"ן כתב לאסור סעודה מחצות היום (וע' גם רמ"א או"ח תרלט,ג, ממהרי"ל). ונקט לחומרא בבעיה, שמא טעם האיסור משום פסח [ואעפ"כ אסור גם בזמן הזה שאין פסח קרב – כדברי התוס' וסמוך למנחה גדולה (עבהגר"א תעא סק"ב; חדושי חתם סופר. והרמב"ם סתם ולא פירש איזו מנחה. [וע' אמת ליעקב צט: ונראה שיש ט"ס בדבריו וצ"ל 'מנחה קטנה' במקום 'גדולה']).

אכילת מיני תרגימא (= פירות ובשר, בלא לחם. רשב"ם. ויש מפרשים: מעשה קדירה. עתוס' וראשונים; שו"ת מהרי"ל צד,ב) מותרת (רב אסי. ובלבד שלא ימלא כריסו מהם. ראשונים). רבי יצחק (י צדוק) היה אוכל ירקות (שהם ממשיכים התאבון ואינם משביעים). וכן השמש המתקן מאכלי הסעודה אוכל בני מעיים (שאינם משביעים) ונותנם לאורחים.

עוד מסופר על רבא, שהיה שותה יין כל ערב פסח כדי לגרור את לבו לאכול מצה יותר בלילה. ועל רב ששת שהיה אסטניס ונמנע מאכילה כל אותו היום, כדי לאכול מצה לתאבון.

א. כל אדם לפי טבעו, יש לו להימנע מאכילה בכדי שיאכל מצה לתאבון (עפ"י רא"ש ועוד. וע' או"ח תע,ג ומשנ"ב).

ב. כתבו הפוסקים על פי הסוגיא בברכות (לה) שדוקא שתיה מרובה של יין מותרת שגורר התאבון, אבל לא יין מועט מפני שסועד (עתוס'; שו"ע תעא,א. וע' משנ"ב). ויש מתירים אפילו מעט (עפ"י טור. וע' צ"ח).

וכן נחלקו הפוסקים אודות ירק מבושל, האם אסור לאכול משום שמשביע, אם לא (ע' מג"א פמ"ג ומשנ"ב תעא).

דף קח

קצו. א. אלו אכילות צריכות הסָּפָה בליל פסח?

ב. כיצד מסבים?

ג. מי חייב בהסָּפָה ומי פטור?

א. מצה – צריך הסבה. מרור – אין צריך הסבה. יין – הסיקו על פי הנאמר מרב נחמן ששתי כוסות ראשונות בלבד או שתיים אחרונות צריכות הסבה. ונחלקו הדעות אלו הן, הלכך למעשה כל הכוסות צריכות הסבה.

א. אכל בלא להסב – לא יצא וצריך לחזור ולאכול בהסבה (רא"ש ועוד; שו"ע תעב,ז) ובברכה (באור הלכה). ויש מי שכתב (עפ"י לשון הרמב"ם חמץ ומצה ז,ז-ח) שאינו חוזר ואוכל אלא שלא יצא ידי מצות הסבה ואין לו תקנה (עפ"י הגרי"ז).

יש אומרים שהואיל ובזמן הזה אין הדרך בני חורין להסב כל השנה, וע"כ יש הפוטרם עתה מהסבה (ראבי"ה), לכך בדיעבד אפשר לסמוך על דעה זו ואין צריך לחזור ולאכול (עפ"י אגודה, מוזכר ברמ"א). והכריעו הפוסקים לחזור ולאכול בהסיבה בלא ברכה (עפ"י רמ"א).

ב. צריך עיון אם שכח ולא הסב בכוסות, האם יחזור וישתה. וכן אם מותר לו לחזור ולשתות כשלא הסב בכוס שלישי (תוס').

וכתבו כמה פוסקים שבזמן הזה שאין הדרך להסב ויש דעה הפוטרת לגמרי מהסבה, על כן בכוסות שלישי ורביעי ששתאן ללא הסבה – לא יחזור וישתה, משא"כ בכוסות ראשונות ובאכילת מצה (ערא"ש; רמ"א תעב,ז). ויש אומרים שגם בכוס ראשונה לא יחזור וישתה אא"כ היה בדעתו מתחילה לשתות בין הכוסות הראשונות (ע' מג"א משנ"ב ובאה"ל).

- ובספר חזון עובדיה (ח"א יג) פסק על פי שיטת השלחן-ערוך שיש לחזור ולשתות בהסבה אף בכוסות אחרונות. מלבד לאדם שאינו בקו הבריאות וקשה עליו מאד לחזור ולשתות. ואף בזמן הזה, יש לומר שאם אכל בעמידה או בהילוך – לא יצא וצריך לחזור ולשתות (עפ"י הגרש"ז אויערבך). ויש מי שצדד להסתפק אף בישיבה בלא משענת, שאינה נחשבת הסבה אף לדידן (ע' אמרות טהורות לגר"ד וולפסון שליט"א, מד הערה 2).
- ג. מצה של 'אפיקומן'; התוס' והרא"ש כתבו שצריך להסב באכילתה [וכן לפרש"י והרשב"ם ודאי חייבים להסב כי היא עיקר מצות מצה כדלהלן ק"ט:]. וכן נפסק בטשו"ע (תעו, א). ויש אומרים שאין צריך להסב באפיקומן (עב"י שם עפ"י הרמב"ם וסמ"ג; פר"ח).
- אכל 'אפיקומן' ללא הסבה; אם לא קשה עליו הדבר, יש להחמיר ולאכול שוב בהסבה. אך נראה שאם כבר ברך ברכת המזון או שנטל מים אחרונים או שאמר 'בואו ונברך' – אין לו לאכול שוב (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ג סו, בבאור דברי המשנה-ברורה). וי"א שבכל אופן אינו צריך לחזור ולאכול שוב (עפ"י פר"ח, שו"ע הגר"ז תעו, ד).
- באכילת 'כורך' הכרעת הפוסקים (או"ח תעה) שצריך להסב, שהרי היא זכר לאכילת הלל שכך היה מקיים מצות מצה. וישנה דעת ראשונים שאין צריך (עפ"י הרוקח ושבלי הלקט).
- ד. בשעת אכילת הפסח, כשהיה קרב – צריך להסב (עפ"י ב"י תעה).
- ה. לכתחילה יסב בכל הסעודה, בשעת אכילה ושתייה (רמ"א תעב, ז, ממהרי"ב. ולשון הרמב"ם (חמץ ז, ח): 'אם היסב הרי זה משובה ואם לאו אינו צריך'. ויתכן שכונתו שאם קשה לו להסב וטורח גדול הוא לו, כמו בזמננו לדידן – די בהסבת כזית. הליכות שלמה).
- בשעת קריאת ההגדה אינו מיסב (עפ"י פוסקים). וכן לא בשעת הברכות, שצריכות להאמר בכובד ראש ובמזמור (הגרש"ז א' בהדושי כת"י, מובא בהליכות שלמה). ואילו המאירי כתב שיש להסב באותם דברים שהכוסות באות עליהם; קידוש, הגדה, הלל וברכת המזון [ושמא יש להעמיד דבריו רק לענין הישיבה סביב השלחן אך לא הסבה מלאה. או שמא מדבר במקום שכן הדרך להסב בסעודות חשובות במשך הסעודה כולה ואין נוקפים בינתים (ע' ברכות מו: וברש"י), הלכך אין בזה חסרון יראה אם אינו זוקף].
- ו. רצה להסב באכילת המרור – רשאי (עפ"י ב"י פר"ח ומג"א תעה).
- ב. הסבה – בצד שמאל. (יסב כדרך בני חורין, במיטה ועל השלחן. רשב"ם צט:). פרקדן (= המיסב על ערפו או על פניו. ע' בראשונים; רמב"ם ז, ח) – לא שמה הסבה. הסבת ימין – לא שמה הסבה. בטעם הדבר יש אומרים משום שאוכל ביד ימינו וי"א משום סכנה (ערשב"ם). ונפקא מינה בין הפירושים באטר יד ימינו; לפירוש הראשון יסב בימין שהרי אוכל בשמאל, ולפירוש השני יסב בשמאל (רא"ש). ולהלכה יש לחוש לטעם השני כי חמורה הסכנה מהאיסור הלכך גם איטר-יד יסב כשאר כל אדם (תרומת הדשן קלו; רמ"א תעב, ג), אבל בדיעבד אם הסב האטר-יד בצד השני – יצא (משנ"ב עפ"י פרי מגדים. וע"ש בשער הציון שצדד בזה. וע' בספר אמרות טהורות סוס"י מט).
- מסופר בגמרא על תלמידי רבה, שהיו מסבים איש על ברכי חברו. וכן יש לעשות בשעת הדחק (כן יש לדקדק מלשון הגמרא. עפ"י שער הציון תעב), אבל לא יסב על ברכי עצמו שנראה כאילו הוא אבל ודואג ואין זה דרך חירות (מהרי"ל; מגן אברהם תעב סק"ג).
- ג. אפילו עני שבישראל [שאין דרכו להסב בכל השנה] צריך להסב (משנה ראש הפרק ומפרשים). אשה אצל בעלה אינה צריכה הסבה. ואם אשה חשובה היא – צריכה.

לפרשב"ם משמע שאשה גרושה או אלמנה – צריכה הסבה. וכן אשה שלא בפני בעלה (מאירי).
ואולם בנות א"צ הסבה אף לדעה זו הואיל וסתמא דמלתא אשה אצל בעלה, מסתבר שלא תקנו הסבה לבנות.
הגרשז"א). ובשאלות דרב אחאי כתב שלכך נשים פטורות מהסבה, כי אין דרכן להסב. ולפי
זה הדין שוה בכל אשה (רא"ש). יצוין הר"ף ורשב"ם לא גרסו בגמרא 'אצל בעלה'. וכן הוא בכתבי היד.
וכתב הב"ח שתוספת תלמידים היא עפ"י פירוש הרשב"ם).

ובירושלמי נחלקו הדעות האם אשה צריכה הסבה אם לאו.

נשים שלנו חשובות הן, ואעפ"כ לא נהגו בהסבה כי סמכו על הראב"ה שבזמן הזה אין צריך
להסב (רמ"א תעב, ד). ובעדות המזרח מנהג הנשים בזמננו להסב באכילת מצה ושתיית הכוסות.
ואולם בדיעבד אם לא היסבה נראה שאינה חייבת לחזור ולשתות (עפ"י חזון עובדיה ח"א יד).
אף למנהג האשכנזים, יתכן שאם אכלו המצה ושתו הכוסות בעמידה – לא יצאו ידי חובתן
(עפ"י הגרשז"א. וע' אמרות טהורות סו"ס"ג).

בן אצל אביו צריך הסבה. תלמיד אצל רבו – אמר רב יוסף: אינו צריך הסיבה, מורא רבך כמורא שמים.
א. אם נתן לו רבו רשות להסב – מיסב (רמב"ם ו"פ). לדעת הב"ח אף באופן זה אינו חייב להסב.
ואין כן דעת שאר אחרונים.

ואין ראוי לכתחילה לתלמיד לבקש רשות רבו להסב, אלא יאכל בלא הסבה, שבעצם בקשתו
יש סרך חסרון דרך ארץ (עפ"י הליכות שלמה ח"ג).

ב. התוס' דנו כיצד הדין באביו שהוא רבו. ונקטו הפוסקים שיסב, שמן הסתם מוחל לו [ויש שכתבו
שאפילו אם ידענו שאינו מוחל – בטלה דעתו אצל כל אדם. עפ"י חק יעקב תעב סק"ט; העמק
שאילה עז]. וי"א להחמיר ליטול רשות באביו שמלמדו תורה (עפ"י ב"ח תעב).

ג. נראה שחתן אצל חמיו שהוא רבו או מופלג בדורו, דינו לענין זה כתלמיד ולא כבן, ואין צריך
הסיבה (עפ"י הגרשז"א, הליכות שלמה ח"ג).

ד. גם בפני רבו שאינו מובהק, אין לתלמיד להסב בפניו (עפ"י רא"ש. וע' ברכת אברהם).
תלמיד חכם שהוא מופלג בדורו, וכל שכן גדול הדור – דינו כרבו ואין מסיבים בפניו (תרומת הדשן קלח; או"ח
תעב).

ה. כאשר התלמיד אינו יושב בשלחן אחד עם רבו, צריך להסב אף על פי שהוא בפני רבו (רמ"א).
תלמיד הלומד אומנות מאומן – צריך הסבה בפניו. השמש צריך הסבה.

יש מי שצדד שהשמש די לו שיסב באכילת המצה ואין צריך בשתיית הכוסות (א"ר). ובשער
הציון (תעב, לה) חולק; וכי בגלל שהוא שמש יפטר מן המצוות [בספר אמרות טהורות (סו"ס"ג מד) צדד
בטעמו של הא"ר, שהואיל וההסבה עיקרה דרך חירות, בזמן טירדה ושימוש שאפילו בן חורין אינו מיסב, אין
בכך קיום מצות הסבה, ומ"מ מחויב במצות הסיבה פעם אחת].

קצת. א. האם נשים חייבות בארבע כוסות? ומה דין התינוקות?

ב. מהו שיעור ארבע כוסות?

ג. מה הדין בשתאן חי, שתאן בבת אחת, השקה מהן לבני ביתו?

ד. מה דינו של יין שאין בו טעם ומראה יין?

א. אמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בארבע כוסות הללו, שאף הן היו באותו הנס.

א. משמע שנשים חייבות גם באמירת ההלל, שהרי מסתמא לא תקנו ארבע כוסות אלא כדי לומר
עליהן הלל והגדה. ודוקא בהלל של ליל פסח שבא על הנס שגם הן היו בו, משא"כ בהלל

הנאמר ברגלים (עפ"י תוס' סוכה לח. ד"ה מי). וכן בכל מצוות הנוהגות בלילה הזה נשים חייבות כאנשים, שאף הן היו באותו הגם (עפ"י או"ח תעב, יד). וע"ע: תוס' מגילה ד. ד"ה שאף; ברכי יוסף תעב ס"ק טו; חיי אדם קל, יב.

חובת נשים בסיפור יציאת מצרים – יש אומרים שהיא מהתורה (ע' בספר החינוך כא; ספר המצוות להרמב"ם סוף העשין). ויש מצדדים שאינו אלא מדרבנן (ע' תוס' מגילה ד. שני תירוצים; פרי מגדים א"א תעט סק"ב; מנחת חינוך כא, י).

ב. עבדים חייבים בארבע כוסות כנשים (עפ"י שו"ת רשב"ש תנג).

וכן התינוקות חייבים בהן. רבי יהודה אומר: וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין.

פירשו הראשונים שמדובר בקטנים שהגיעו לגיל חינוך (עפ"י ר"ן. וכן משמע מתוס' צט: ועוד). ויש אומרים בשלא הגיעו לחינוך, אבל הגיעו – חייבים לדברי הכל (עפ"י קרבן נתנאל בדעת הרא"ש; מעשה רוקח בדעת הרמב"ם; אמת ליעקב. ודייק כן מלשון 'תינוקות' ומדברי הרשב"ם). להלכה כתבו הפוסקים שקטנים שהגיעו לחינוך חייבים בארבע כוסות (עפ"י רא"ש; או"ח תעב, טו. והוא הדין לקטנות. עפ"י שו"ע הגר"ז), אך די בשיעור 'מלא לוגמיו' שלו (עפ"י משנ"ב).

א. התוס' (צט:): והרא"ש (בפסקיו. וע"ע בתשובותיו כה, א) נסתפקו האם כל אחד מבני הבית חייב לשתות בעצמו ארבע כוסות ואינם יוצאים ידי חובתם בשמיצה כבקיודש. והסיק שכן יש להחמיר.

ומשמע שנשאר הדבר בספק. ולפי מי שאין יכול לשתות, מוטב שיבקש מאחר שיוציאו, כי אפשר שניתן להוציא אחרים בשתיה זו (הליכות שלמה).

ב. אף מי שקשה לו היין ומצטער בשתייתו, חייב להתאמץ ולשתות. אמרו על רבי יהודה ברבי אלעאי שהיה שותה ארבע כוסות בפסח וחובש צדעיו מחמת כאב מהפסח ועד עצרת (או"ח תעב, י עפ"י נדרים מט:).

ב. ארבע כוסות הללו צריך שיהא בכל אחת מהן כדי רביעית הלוג, אחד חי ואחד מזוג (ולכתחילה צריך לשתות מזוג ולא חי, אלא שאם שותה חי צריך שיהא בו רביעית, וכדלהלן).

א. יש אומרים שלדעת אב"י אין צריך רביעית יין בכוס של ברכה, ובלבד שיהא בה רובע (וי"א: שלישי) רביעית יין חי (ע' בשבת עו-עז).

ב. צריך לשתות לפחות רוב כוס כדלהלן. ולכתחילה ישתה כולה (תוס'. ובזבחים כו. וברש"י מבואר שלולא קרא לא היה צריך אף לכתחילה שתהא הבהמה כולה בפנים אלא די ברובה ככולה, והיינו מדאורייתא. אבל כאן משום הידור מצוה יש לכתחילה לשתות הכל. וכיו"ב מצינו ברא"ש סוכה ג, י בשם הראב"ד שמצוה שיהא ההדס עבות כולו ובדיעבד די ברובו). יש אומרים שברוב רביעית די מן הדין ויש אומרים דוקא רוב אותה הכוס אפילו היא מכילה הרבה יותר מרביעית (ע' או"ח תעב, ט וב"ח וט"ז).

ג. לכתחילה יש לשתות כל השיעור בלא הפסק (עפ"י ירושלמי שבת ח, א והובא בפוסקים). ובדיעבד שהפסיק ולא שהיה כדי אכילת פרס, ויש אומרים בכדי שתיית רביעית – יצא (עפ"י פוסקים תעב).

ד. מותר למדוד ביום טוב את כמות היין שמכיל הגביע, לצורך קיום מצות הלילה (עפ"י הליכות שלמה ח"ג. וע' כף החיים שו, סג).

ג. אמר רב יהודה אמר שמואל: שתאן חי – יצא. ופירש רבא: ידי יין יצא, ידי חירות לא יצא. (כלומר, אין זו מצוה שלימה (ראשונים). ואין צריך לחזור ולשתות ארבע כוסות (ר"ן). כל זה ביינות שלהם, אבל יינות שלנו אינם טעונים מזיגה (עפ"י רשב"ם ותוס' ועוד. וכתב הרמב"ם: 'ארבעה כוסות האלו צריך למוזג אותן כדי שתהיה שתיה עריבה, הכל לפי היין ולפי דעת השותה').

שתאן בבת אחת (רש"י): עירן לכוס אחת ושתה. רשב"ם ותוס': שתה ארבע כוסות ברציפות, שלא על הסדר שתקנו חכמים. ור"א: דוקא כשלא שהה ביניהם. עפ"י ב"י תפד. וכן צדד בבאה"ל תעב, ח) – ידי יין יצא (= מצות שמחת יום טוב, רשב"ם, תוס'), ידי ארבע כוסות לא יצא (ועולה לו שתייתו זו לכוס אחת). הרמב"ם והר"ף גורסים: 'ידי חירות יצא ידי ארבע כוסות לא יצא'. נראה לפרש שאעפ"י שלא יצא ידי מצות ארבע כוסות, יצא ידי 'חירות' ואם חוזר ושתה עוד שלש כוסות נוספות של יין חי – הרי יצא גם ידי ארבע כוסות וגם ידי חירות (עפ"י הנצי"ב. וע"ע בהדושי מרן רי"ז הלוי ובאבי עזרי חמץ ומצה ז, ט).

השקה מהן לבניו ולבני ביתו – יצא. אמר רב נחמן בר יצחק: והוא ששתה (בעצמו) רוב כוס (= רוב רביעית, דהיינו מלא לוגמיו לדברי התוס'). ויש אומרים רוב הכוס ממש. ולכתחילה צריך לשתות רביעית תוס' ועוד).

הר"ן מפרש: השקה בכוס שיש בו כמה רביעיות לבני ביתו – יצאו כולם ידי חובתם, ואין צריך שיהא כוס נפרדת לכל אחד (וכן הובא בשלחן-ערוך תעב, א). ויש אומרים שצריך לשתות רוב הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות (ע' שו"ע שם).

ד. אחד יין חדש ואחד ישן – יוצאים בו (כלומר, אף על פי שאין בו טעם יין. ערשב"ם ותוס'). רבי יהודה אומר: צריך שיהא בו טעם ומראה יין (אל תרא יין כי יתאדם).

א. הלכה כותנא קמא. ומכל מקום מצוה לחזור אחר יין אדום – אם אין הלבן משובח ממנו (ע' או"ח תעב, יא. הט"ז הוסיף טעם: זכר לדם שהיה פרעה שוחט מילדי ישראל. וכתב שבמקום שמעלילים על ישראל עלילות שוא – ימנע עצמו מיין אדום). ודוקא אם הוא אדום מטבעו ולא על ידי צבעי מאכל וכד' (עפ"י הליכות שלמה ח"ג).

ב. נכון להימנע מלמוזג בלילה יין אדום ללבן לשם שינוי המראה (כן צדד הגרשו"א, מובא בהליכות שלמה. וצ"ע אם גם ביו"ט שאינו שבת החמיר, שהרי מצינו שמלאכת 'תופר' הותרה באוכלין ביו"ט (ע' או"ח תקט, ג וח"א פז, ב), וכן קליעת חלות הגם שהוא 'בונה' (ע' ש"כ יא הערה מג), וא"כ מאי שנא 'צובע' מהם. אך שמה אין זה נחשב צורך אוכל נפש אלא להידור המצוה).

ג. הגר"מ פיינשטיין הורה שאין לשתות מיץ ענבים למצות ארבע כוסות אלא יין דוקא. והגרשו"ז אויערבך ועוד פוסקים חולקים על כך וסוברים שאם קשה עליו חריפות היין, רשאי ליקח מיץ ענבים (עפ"י הליכות שלמה. וע' 'תולדות יעקב' עמ' שו, שהגרי"ק היה מקפיד לשתות יין דוקא, זולת בשנותיו האחרונות עירב מעט מיץ ענבים).

ד. יש מתירים בשעת הדחק ליקח לארבע כוסות חמר מדינה שהוא חשוב (עפ"י רמ"א תפג; משנ"ב תעג סקל"ז). ובאופן זה אפשר שאין לברך 'שהכל' אלא על כוסות ראשון ושלישי בלבד, אף למי שנוהג תמיד לברך על כל כוס וכוס (עפ"י הליכות שלמה. ע' שער הציון תפג סק"ח בשם הפמ"ג; מנחת שלמה יח, ז י).

ונראה שאדם שלא היה לו יין ושתה חמר מדינה לקידוש ולאחר מכן נודמן לו יין במשך הלילה, יחזור וישתה כוס יין (הלי"ש).

- ג. לתנא דברייתא, טעימת יין – כל שהוא. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: מלא לוגמא. וכן אמר רב הונא אמר רב. וכן תני רב גידל מנרש: המקדש וטעם מלא לוגמא – יצא, ואם לאו – לא יצא.
- א. גם אם לא טעם המברך בעצמו אלא אחר – יצא. וכתב הרא"ש שצריך שאדם אחד ישתה מלא לוגמא. ויש אומרים שמועיל בדיעבד צירוף שתיית כמה אנשים. והסכימו הרבה אחרונים לדעה זו, ובלבד שלא ישהה על ידי שתיית כולם יותר מכדי אכילת פרס (עפ"י משנ"ב רע"א ס"ק עג. ויש שצדדו בענין שיעור משך השתיה בשתיית כמה אנשים – ע' אפיקי ים ח"ב ב; שפת אמת זכחים לא: קובץ מוריה אדר תשנ"ו (רמא-רמב) עמ' קיח).
- יש אומרים שבדיעבד אם לא שתה מלא לוגמא – יצא, אלא שלא יצא ידי מצוה כתיקנה (ע' בית יוסף רע"א, י"א טו [ושם נקט שאפילו לא טעם כלל יצא]; א"ר שם; ערוך השלחן שם ל). ואולם המשנה-ברורה (בסעיפים י"א י"ג טו) נקט כדעת האחרונים שהוא לעיכובא גם בדיעבד.
- ב. מצוה מן המובחר שיטעמו כולם מכוס של קידוש (שו"ע רע"א, י"ד). ואם יש להם כוסות עם יין, והוא אינו פגום – יכולים לטעום מהכוסות שלפניהם. ואם הוא פגום – ישפוך המברך מכוסו לכוסם כדי לתקן הפגימה (שו"ע רע"א, י"ז). וצריך שישפוך להם לפני שהוא טועם בעצמו מכוסו. ואולם כששותים מכוס המברך, הגם שהוא שותה מתחילה אין זה נחשב 'כוס פגום' (עפ"י משנ"ב ושער הציון שם; משנ"ב קכ"ב ס"ק כ"ד).
- ג. שיעור 'מלא לוגמא' הוא כדי שמסלקו לצד אחד בפיו וייראה כמלא לוגמיו, והוא פחות מרביעית (עפ"י יומא פ.). ונראה שהוא רוב רביעית. ודוקא באדם בינוני, אבל לעוג מלך הבשן צריך יותר (תוס' ורא"ש). ומכל מקום ברביעית ודאי די (ר"ן; מאירי).
- ומדברי הר"ן (כאן ובפ"ה דיומא) משמע שאין ברור שיעור מלא לוגמיו, כמה הוא פחות מרביעית [ואף להתוס' שכתבו שהוא רוב רביעית, נראה שלא דיברו אלא בבינוני אבל אדם קטן די במלא לוגמא דידיה, הגם שהוא פחות מרוב רביעית].
- ומהר"ם חלאוה כתב ששיעור מלא לוגמיו אינו משתנה מאדם לאדם אלא שיעורו רוב רביעית לעולם.
- יש אומרים ששיעור 'מלא לוגמא' הוא כנפח שתי ביצים שלנו (ע' באור הלכה רע"א ד"ה של רביעית; חזון איש או"ח ל"ט, טז).
- ג. רב צמח ורב עמרם גאונים (מובאים ברא"ש, יח) נקטו שצריך לטעום רביעית, ומפרשים 'מלא לוגמיו' כפשוטם של דברים, משני הצדדים [דלא כהתוס' שהכוונה למילוי פיו בצד אחד בלבד, עד שנראה כמלא לוגמיו], וסוברים שזהו שיעור מקביל לרביעית באדם בינוני. וכן הרמב"ם סתם וכתב 'מלא לוגמיו' משמע ממש (עפ"י חדושי הנצי"ב. וכתב ששיטת הגאונים ברורה).

דפים קז – קח

קצו. מהו טעם האיסור לאכול ערב פסח סמוך למנחה, ואיזו אכילה מותרת?

פשטו בגמרא שטעם איסור אכילה בערב פסח סמוך למנחה הוא משום המצה, שלא יאכלנה אכילה גסה [ואין יוצא בכך ידי חובתו – אם נפשו קצה מלאכול, שאין זו 'אכילה' (עפ"י רשב"ם ותוס'; ר"ן צט). וגם כדי שיאכל המצב לתאבון משום הידור מצוה (עפ"י רש"י ורשב"ם צט: רמב"ם וי"ב)]. וזמן האיסור הוא סמוך למנחה קטנה, כלומר משעה תשיעית ביום. אבל אין הטעם משום חשש מניעת הקרבת הפסח, שאם כן היה איסור סמוך למנחה גדולה ואילו מהברייתא יש להוכיח שאין איסור אלא סמוך למנחה קטנה.

כן נקטו הפוסקים להלכה. ואולם הר"ן כתב לאסור סעודה מחצות היום (וע' גם רמ"א או"ח תרל"ט, ג, ממהרי"ל). ונקט לחומרא בבעיה, שמא טעם האיסור משום פסח [ואעפ"כ אסור גם בזמן הזה שאין פסח קרב – כדברי התוס' וסמוך למנחה גדולה (עבהגר"א תע"א סק"ב; חדושי חתם סופר. והרמב"ם סתם ולא פירש איזו מנחה. [וע' אמת ליעקב צט: ונראה שיש ט"ס בדבריו וצ"ל 'מנחה קטנה' במקום 'גדולה']).

אכילת מיני תרמיא (= פירות ובשר, בלא לחם. רשב"ם. ויש מפרשים: מעשה קדירה. עתוס' וראשונים; שו"ת מהרי"ל צד, ב) מותרת (רב אסי. ובלבד שלא ימלא כריסו מהם. ראשונים). רבי יצחק (י צדוק) היה אוכל ירקות (שהם ממשיכים התאבון ואינם משביעים). וכן השמש המתקן מאכלי הסעודה אוכל בני מעיים (שאינם משביעים) ונותנם לאורחים.

עוד מסופר על רבא, שהיה שותה יין כל ערב פסח כדי לגרור את לבו לאכול מצה יותר בלילה. ועל רב ששת שהיה אסטניס ונמנע מאכילה כל אותו היום, כדי לאכול מצה לתאבון.

א. כל אדם לפי טבעו, יש לו להימנע מאכילה בכדי שיאכל מצה לתאבון (עפ"י רא"ש ועוד. וע' או"ח תע, ג ומשנ"ב).

ב. כתבו הפוסקים על פי הסוגיא בברכות (לה) שדוקא שתיה מרובה של יין מותרת שגורר התאבון, אבל לא יין מועט מפני שסועד (עתוס'; שו"ע תע"א, א. וע' משנ"ב). ויש מתירים אפילו מעט (עפ"י טור. וע' צ"ח).

וכן נחלקו הפוסקים אודות ירק מבושל, האם אסור לאכול משום שמשביע, אם לא (ע' מג"א פמ"ג ומשנ"ב תע"א).

דף קח

קצו. א. אלו אכילות צריכות הסָּפָה בליל פסח?

ב. כיצד מסבים?

ג. מי חייב בהסָּפָה ומי פטור?

א. מצה – צריך הסבה. מרור – אין צריך הסבה. יין – הסיקו על פי הנאמר מרב נחמן ששתי כוסות ראשונות בלבד או שתיים אחרונות צריכות הסבה. ונחלקו הדעות אלו הן, הלכך למעשה כל הכוסות צריכות הסבה.

א. אכל בלא להסב – לא יצא וצריך לחזור ולאכול בהסבה (רא"ש ועוד; שו"ע תע"ב, ז) ובברכה (באור הלכה). ויש מי שכתב (עפ"י לשון הרמב"ם חמץ ומצה ז, ח) שאינו חוזר ואוכל אלא שלא יצא ידי מצות הסבה ואין לו תקנה (עפ"י הגרי"ז).

יש אומרים שהואיל ובזמן הזה אין הדרך בני חורין להסב כל השנה, וע"כ יש הפוטרם עתה מהסבה (ראבי"ה), לכך בדיעבד אפשר לסמוך על דעה זו ואין צריך לחזור ולאכול (עפ"י אגודה, מוזכר ברמ"א). והכריעו הפוסקים לחזור ולאכול בהסיבה בלא ברכה (עפ"י רמ"א).

ב. צריך עיון אם שכח ולא הסב בכוסות, האם יחזור וישתה. וכן אם מותר לו לחזור ולשתות כשלא הסב בכוס שלישי (תוס').

וכתבו כמה פוסקים שבזמן הזה שאין הדרך להסב ויש דעה הפוטרת לגמרי מהסבה, על כן בכוסות שלישי ורביעי ששתאן ללא הסבה – לא יחזור וישתה, משא"כ בכוסות ראשונות ובאכילת מצה (ערא"ש; רמ"א תע"ב, ז). ויש אומרים שגם בכוס ראשונה לא יחזור וישתה אא"כ היה בדעתו מתחילה לשתות בין הכוסות הראשונות (ע' מג"א משנ"ב ובאה"ל).

- ובספר חזון עובדיה (ח"א יג) פסק על פי שיטת השלחן-ערוך שיש לחזור ולשתות בהסבה אף בכוסות אחרונות. מלבד לאדם שאינו בקו הבריאות וקשה עליו מאד לחזור ולשתות. ואף בזמן הזה, יש לומר שאם אכל בעמידה או בהילוך – לא יצא וצריך לחזור ולשתות (עפ"י הגרש"ז אויערבך). ויש מי שצדד להסתפק אף בישיבה בלא משענת, שאינה נחשבת הסבה אף לדידן (ע' אמרות טהורות לגר"ד וולפסון שליט"א, מד הערה 2).
- ג. מצה של 'אפיקומן'; התוס' והרא"ש כתבו שצריך להסב באכילתה [וכן לפרש"י והרשב"ם ודאי חייבים להסב כי היא עיקר מצות מצה כדלהלן ק"ט:]. וכן נפסק בטשו"ע (תעו, א). ויש אומרים שאין צריך להסב באפיקומן (עב"י שם עפ"י הרמב"ם וסמ"ג; פר"ח).
- אכל 'אפיקומן' ללא הסבה; אם לא קשה עליו הדבר, יש להחמיר ולאכול שוב בהסבה. אך נראה שאם כבר ברח ברכת המזון או שנטל מים אחרונים או שאמר 'בואו ונברך' – אין לו לאכול שוב (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ג סו, בבאור דברי המשנה-ברורה). וי"א שבכל אופן אינו צריך לחזור ולאכול שוב (עפ"י פר"ח, שו"ע הגר"ז תעו, ד).
- באכילת 'כורך' הכרעת הפוסקים (או"ח תעה) שצריך להסב, שהרי היא זכר לאכילת הלל שכך היה מקיים מצות מצה. וישנה דעת ראשונים שאין צריך (עפ"י הרוקח ושבלי הלקט).
- ד. בשעת אכילת הפסח, כשהיה קרב – צריך להסב (עפ"י ב"י תעה).
- ה. לכתחילה יסב בכל הסעודה, בשעת אכילה ושתייה (רמ"א תעב, ז, ממהרי"ב. ולשון הרמב"ם (חמץ ז, ח): 'אם היסב הרי זה משובה ואם לאו אינו צריך'. ויתכן שכונתו שאם קשה לו להסב וטורח גדול הוא לו, כמו בזמננו לדידן – די בהסבת כזית. הליכות שלמה).
- בשעת קריאת ההגדה אינו מיסב (עפ"י פוסקים). וכן לא בשעת הברכות, שצריכות להאמר בכובד ראש ובמזמור (הגרש"ז א' בהדושי כת"י, מובא בהליכות שלמה). ואילו המאירי כתב שיש להסב באותם דברים שהכוסות באות עליהם; קידוש, הגדה, הלל וברכת המזון [ושמא יש להעמיד דבריו רק לענין הישיבה סביב השלחן אך לא הסבה מלאה. או שמא מדבר במקום שכן הדרך להסב בסעודות חשובות במשך הסעודה כולה ואין נוקפים ביניהם (ע' ברכות מו: וברש"י), הלכך אין בזה חסרון יראה אם אינו זוקף].
- ו. רצה להסב באכילת המרור – רשאי (עפ"י ב"י פר"ח ומג"א תעה).
- ב. הסבה – בצד שמאל. (יסב כדרך בני חורין, במיטה ועל השלחן. רשב"ם צט:). פרקדן (= המיסב על ערפו או על פניו. ע' בראשונים; רמב"ם ז, ח) – לא שמה הסבה. הסבת ימין – לא שמה הסבה. בטעם הדבר יש אומרים משום שאוכל ביד ימינו וי"א משום סכנה (ערשב"ם). ונפקא מינה בין הפירושים באטר יד ימינו; לפירוש הראשון יסב בימין שהרי אוכל בשמאל, ולפירוש השני יסב בשמאל (רא"ש). ולהלכה יש לחוש לטעם השני כי חמורה הסכנה מהאיסור הלכך גם איטר-יד יסב כשאר כל אדם (תרומת הדשן קלו; רמ"א תעב, ג), אבל בדיעבד אם הסב האטר-יד בצד השני – יצא (משנ"ב עפ"י פרי מגדים. וע"ש בשער הציון שצדד בזה. וע' בספר אמרות טהורות סוס"י מט).
- מסופר בגמרא על תלמידי רבה, שהיו מסבים איש על ברכי חברו. וכן יש לעשות בשעת הדחק (כן יש לדקדק מלשון הגמרא. עפ"י שער הציון תעב), אבל לא יסב על ברכי עצמו שנראה כאילו הוא אבל ודואג ואין זה דרך חירות (מהרי"ל; מגן אברהם תעב סק"ג).
- ג. אפילו עני שבישראל [שאין דרכו להסב בכל השנה] צריך להסב (משנה ראש הפרק ומפרשים). אשה אצל בעלה אינה צריכה הסבה. ואם אשה חשובה היא – צריכה.

לפרשב"ם משמע שאשה גרושה או אלמנה – צריכה הסבה. וכן אשה שלא בפני בעלה (מאירי. ואולם בנות א"צ הסבה אף לדעה זו הואיל וסתמא דמלתא אשה אצל בעלה, מסתבר שלא תקנו הסבה לבנות הגרשז"א). ובשאלות דרב אחאי כתב שלכך נשים פטורות מהסבה, כי אין דרכן להסב. ולפי זה הדין שוה בכל אשה (רא"ש. יצוין הר"ף ורשב"ם לא גרסו בגמרא 'אצל בעלה'. וכן הוא בכתבי היד. וכתב הב"ח שתוספת תלמידים היא עפ"י פירוש הרשב"ם).

ובירושלמי נחלקו הדעות האם אשה צריכה הסבה אם לאו.

נשים שלנו חשובות הן, ואעפ"כ לא נהגו בהסבה כי סמכו על הראב"ה שבזמן הזה אין צריך להסב (רמ"א תעב, ד). ובעדות המזרח מנהג הנשים בזמננו להסב באכילת מצה ושתיית הכוסות. ואולם בדיעבד אם לא היסבה נראה שאינה חייבת לחזור ולשתות (עפ"י חזון עובדיה ח"א יד). אף למנהג האשכנזים, יתכן שאם אכלו המצה ושתו הכוסות בעמידה – לא יצאו ידי חובתן (עפ"י הגרשז"א. וע' אמרות טהורות סו"ס"ג).

בן אצל אביו צריך הסבה. תלמיד אצל רבו – אמר רב יוסף: אינו צריך הסיבה, מורא רבך כמורא שמים. א. אם נתן לו רבו רשות להסב – מיסב (רמב"ם ו"פ). לדעת הב"ח אף באופן זה אינו חייב להסב. ואין כן דעת שאר אחרונים.

ואין ראוי לכתחילה לתלמיד לבקש רשות רבו להסב, אלא יאכל בלא הסבה, שבעצם בקשתו יש סרך חסרון דרך ארץ (עפ"י הליכות שלמה ח"ג).

ב. התוס' דנו כיצד הדין באביו שהוא רבו. ונקטו הפוסקים שיסב, שמן הסתם מוחל לו [ויש שכתבו שאפילו אם ידענו שאינו מוחל – בטלה דעתו אצל כל אדם. עפ"י חק יעקב תעב סק"ט; העמק שאילה עז]. וי"א להחמיר ליטול רשות באביו שמלמדו תורה (עפ"י ב"ח תעב).

ג. נראה שחתן אצל חמיו שהוא רבו או מופלג בדורו, דינו לענין זה כתלמיד ולא כבן, ואין צריך הסיבה (עפ"י הגרשז"א, הליכות שלמה ח"ג).

ד. גם בפני רבו שאינו מובהק, אין לתלמיד להסב בפניו (עפ"י רא"ש. וע' ברכת אברהם). תלמיד חכם שהוא מופלג בדורו, וכל שכן גדול הדור – דינו כרבו ואין מסיבים בפניו (תרומת הדשן קלח; או"ח תעב).

ה. כאשר התלמיד אינו יושב בשלחן אחד עם רבו, צריך להסב אף על פי שהוא בפני רבו (רמ"א). תלמיד הלומד אומנות מאומן – צריך הסבה בפניו. השמש צריך הסבה.

יש מי שצדד שהשמש די לו שיסב באכילת המצה ואין צריך בשתיית הכוסות (א"ר). ובשער הציון (תעב, לה) חולק; וכי בגלל שהוא שמש יפטר מן המצוות [בספר אמרות טהורות (סו"ס"ג מד) צדד בטעמו של הא"ר, שהואיל וההסבה עיקרה דרך חירות, בזמן טירדה ושימוש שאפילו בן חורין אינו מיסב, אין בכך קיום מצות הסבה, ומ"מ מחויב במצות הסיבה פעם אחת].

קצת. א. האם נשים חייבות בארבע כוסות? ומה דין התינוקות?

ב. מהו שיעור ארבע כוסות?

ג. מה הדין בשתאן חי, שתאן בבת אחת, השקה מהן לבני ביתו?

ד. מה דינו של יין שאין בו טעם ומראה יין?

א. אמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בארבע כוסות הללו, שאף הן היו באותו הנס.

א. משמע שנשים חייבות גם באמירת ההלל, שהרי מסתמא לא תקנו ארבע כוסות אלא כדי לומר עליהן הלל והגדה. ודוקא בהלל של ליל פסח שבא על הנס שגם הן היו בו, משא"כ בהלל

הנאמר ברגלים (עפ"י תוס' סוכה לח. ד"ה מי). וכן בכל מצוות הנוהגות בלילה הזה נשים חייבות כאנשים, שאף הן היו באותו הגם (עפ"י או"ח תעב, יד). וע"ע: תוס' מגילה ד. ד"ה שאף; ברכי יוסף תעב ס"ק טו; חיי אדם קל, יב.

חובת נשים בסיפור יציאת מצרים – יש אומרים שהיא מהתורה (ע' בספר החינוך כא; ספר המצוות להרמב"ם סוף העשין). ויש מצדדים שאינו אלא מדרבנן (ע' תוס' מגילה ד. שני תירוצים; פרי מגדים א"א תעט סק"ב; מנחת חינוך כא, י).

ב. עבדים חייבים בארבע כוסות כנשים (עפ"י שו"ת רשב"ש תנג).

וכן התינוקות חייבים בהן. רבי יהודה אומר: וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין.

פירשו הראשונים שמדובר בקטנים שהגיעו לגיל חינוך (עפ"י ר"ן. וכן משמע מתוס' צט: ועוד). ויש אומרים בשלא הגיעו לחינוך, אבל הגיעו – חייבים לדברי הכל (עפ"י קרבן נתנאל בדעת הרא"ש; מעשה רוקח בדעת הרמב"ם; אמת ליעקב. ודייק כן מלשון 'תינוקות' ומדברי הרשב"ם). להלכה כתבו הפוסקים שקטנים שהגיעו לחינוך חייבים בארבע כוסות (עפ"י רא"ש; או"ח תעב, טו. והוא הדין לקטנות. עפ"י שו"ע הגר"ז), אך די בשיעור 'מלא לוגמיו' שלו (עפ"י משנ"ב).

א. התוס' (צט:): והרא"ש (בפסקיו. וע"ע בתשובותיו כה, א) נסתפקו האם כל אחד מבני הבית חייב לשתות בעצמו ארבע כוסות ואינם יוצאים ידי חובתם בשמיעה כבקיודש. והסיק שכן יש להחמיר.

ומשמע שנשאר הדבר בספק. ולפי מי שאין יכול לשתות, מוטב שיבקש מאחר שיוציאו, כי אפשר שניתן להוציא אחרים בשתיה זו (הליכות שלמה).

ב. אף מי שקשה לו היין ומצטער בשתייתו, חייב להתאמץ ולשתות. אמרו על רבי יהודה ברבי אלעאי שהיה שותה ארבע כוסות בפסח וחובש צדעיו מחמת כאב מהפסח ועד עצרת (או"ח תעב, י עפ"י נדרים מט:).

ב. ארבע כוסות הללו צריך שיהא בכל אחת מהן כדי רביעית הלוג, אחד חי ואחד מזוג (ולכתחילה צריך לשתות מזוג ולא חי, אלא שאם שותה חי צריך שיהא בו רביעית, וכדלהלן).

א. יש אומרים שלדעת אב"י אין צריך רביעית יין בכוס של ברכה, ובלבד שיהא בה רובע (וי"א: שלישי) רביעית יין חי (ע' בשבת עו-עז).

ב. צריך לשתות לפחות רוב כוס כדלהלן. ולכתחילה ישתה כולה (תוס'. ובזבחים כו. וברש"י מבואר שלולא קרא לא היה צריך אף לכתחילה שתהא הבהמה כולה בפנים אלא די ברובה ככולה, והיינו מדאורייתא. אבל כאן משום הידור מצוה יש לכתחילה לשתות הכל. וכיו"ב מצינו ברא"ש סוכה ג, י בשם הראב"ד שמצוה שיהא ההדס עבות כולו ובדיעבד די ברובו). יש אומרים שברוב רביעית די מן הדין ויש אומרים דוקא רוב אותה הכוס אפילו היא מכילה הרבה יותר מרביעית (ע' או"ח תעב, ט וב"ח וט"ז).

ג. לכתחילה יש לשתות כל השיעור בלא הפסק (עפ"י ירושלמי שבת ח, א והובא בפוסקים). ובדיעבד שהפסיק ולא שהיה כדי אכילת פרס, ויש אומרים בכדי שתיית רביעית – יצא (עפ"י פוסקים תעב).

ד. מותר למדוד ביום טוב את כמות היין שמכיל הגביע, לצורך קיום מצות הלילה (עפ"י הליכות שלמה ח"ג. וע' כף החיים שו, סג).

ג. אמר רב יהודה אמר שמואל: שתאן חי – יצא. ופירש רבא: ידי יין יצא, ידי חירות לא יצא. (כלומר, אין זו מצוה שלימה (ראשונים). ואין צריך לחזור ולשתות ארבע כוסות (ר"ן). כל זה ביינות שלהם, אבל יינות שלנו אינם טעונים מזיגה (עפ"י רשב"ם ותוס' ועוד. וכתב הרמב"ם: 'ארבעה כוסות האלו צריך למוזג אותן כדי שתהיה שתיה עריבה, הכל לפי היין ולפי דעת השותה').

שתאן בבת אחת (רש"י): עירן לכוס אחת ושתה. רשב"ם ותוס': שתה ארבע כוסות ברציפות, שלא על הסדר שתקנו חכמים. ור"א: דוקא כשלא שהה ביניהם. עפ"י ב"י תפד. וכן צדד בבאה"ל תעב, ח) – ידי יין יצא (= מצות שמחת יום טוב, רשב"ם, תוס'), ידי ארבע כוסות לא יצא (ועולה לו שתייתו זו לכוס אחת). הרמב"ם והר"ף גורסים: 'ידי חירות יצא ידי ארבע כוסות לא יצא'. נראה לפרש שאעפ"י שלא יצא ידי מצות ארבע כוסות, יצא ידי 'חירות' ואם חוזר ושתה עוד שלש כוסות נוספות של יין חי – הרי יצא גם ידי ארבע כוסות וגם ידי חירות (עפ"י הנצי"ב. וע"ע בחדושי מרן רי"ז הלוי ובאבי עזרי חמץ ומצה ז, ט).

השקה מהן לבניו ולבני ביתו – יצא. אמר רב נחמן בר יצחק: והוא ששתה (בעצמו) רוב כוס (= רוב רביעית, דהיינו מלא לוגמיו לדברי התוס'). ויש אומרים רוב הכוס ממש. ולכתחילה צריך לשתות רביעית תוס' ועוד).

הר"ן מפרש: השקה בכוס שיש בו כמה רביעיות לבני ביתו – יצאו כולם ידי חובתם, ואין צריך שיהא כוס נפרדת לכל אחד (וכן הובא בשלחן-ערוך תעב, א). ויש אומרים שצריך לשתות רוב הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות (ע' שו"ע שם).

ד. אחד יין חדש ואחד ישן – יוצאים בו (כלומר, אף על פי שאין בו טעם יין. ערשב"ם ותוס'). רבי יהודה אומר: צריך שיהא בו טעם ומראה יין (אל תרא יין כי יתאדם).

א. הלכה כותנא קמא. ומכל מקום מצוה לחזור אחר יין אדום – אם אין הלבן משובח ממנו (ע' או"ח תעב, יא. הט"ז הוסיף טעם: זכר לדם שהיה פרעה שוחט מילדי ישראל. וכתב שבמקום שמעלילים על ישראל עלילות שוא – ימנע עצמו מיין אדום). ודוקא אם הוא אדום מטבעו ולא על ידי צבעי מאכל וכד' (עפ"י הליכות שלמה ח"ג).

ב. נכון להימנע מלמוזג בלילה יין אדום ללבן לשם שינוי המראה (כן צדד הגרשו"א, מובא בהליכות שלמה. וצ"ע אם גם ביו"ט שאינו שבת החמיר, שהרי מצינו שמלאכת 'תופר' הותרה באוכלין ביו"ט (ע' או"ח תקט, ג וח"א פז, ב), וכן קליעת חלות הגם שהוא 'בונה' (ע' ש"כ יא הערה מג), וא"כ מאי שנא 'צובע' מהם. אך שמה אין זה נחשב צורך אוכל נפש אלא להידור המצוה).

ג. הגר"מ פיינשטיין הורה שאין לשתות מיץ ענבים למצות ארבע כוסות אלא יין דוקא. והגרשו"ז אויערבך ועוד פוסקים חולקים על כך וסוברים שאם קשה עליו חריפות היין, רשאי ליקח מיץ ענבים (עפ"י הליכות שלמה. וע' 'תולדות יעקב' עמ' שו, שהגרי"ק היה מקפיד לשתות יין דוקא, זולת בשנותיו האחרונות עירב מעט מיץ ענבים).

ד. יש מתירים בשעת הדחק ליקח לארבע כוסות חמר מדינה שהוא חשוב (עפ"י רמ"א תפג; משנ"ב תעג סקל"ז). ובאופן זה אפשר שאין לברך 'שהכל' אלא על כוסות ראשון ושלישי בלבד, אף למי שנוהג תמיד לברך על כל כוס וכוס (עפ"י הליכות שלמה. ע' שער הציון תפג סק"ח בשם הפמ"ג; מנחת שלמה יח, ז י).

שכא ונראה שאדם שלא היה לו יין ושתה חמר מדינה לקידוש ולאחר מכן נודמן לו יין במשך הלילה, יחזור וישתה כוס יין (הלי"ש).